

**Presentatie De Dingen, donderdag 1 september 2022, Waalse kerk, Amsterdam**



*Onze hulp is in de naam van de Heer, die hemel en aarde gemaakt heeft. Die trouw blijft en niet laat varen het werk zijner handen.*

Deze woorden galmen al bijna vijftig jaar in mijn hoofd. Ik hoorde ze voor het eerst in de Pniëlkerk in Almelo, de stad waar ik ben geboren. In de jaren zeventig was dat nog een gereformeerde kerk waar vooral mijn moeder regelmatig kwam. Mijn ouders waren beiden gereformeerd opgevoed, mijn vader zwaar (vrijgemaakt), mijn moeder lichter (synodaal). Mijn broer en mijn zussen en ik werden gevormd in die traditie, maar zonder dwang; we hoefden niet mee naar de kerk.

Ik ging graag mee. Onze lagere school stond in de buurt en op zondag trof ik tijdens de zogeheten kindernevendienst veel van mijn klasgenoten. Na afloop van de dienst was er koffie en cake en kon je boeken kopen met afbeeldingen uit de Bijbel. Een van die boeken

was het verhaal over de blinde Bartimeüs dat op mij als kind diepe indruk maakte. Dat kwam niet in de laatste plaats door de tekeningen van Kees de Kort. Kees de Kort is onlangs overleden. Zijn tekeningen werden gebundeld in de zogeheten *Kijkbijbel* waaruit ik mijn eigen dochters ook nog heb voorgelezen. De kijkbijbel is inmiddels in 65 talen vertaald.

Ik denk dat daar, in die architectonisch weinig tot de verbeelding sprekende Pniëlkerk aan de Rembrandtlaan in Almelo, mijn liefde voor taal is ontwaakt. Vanaf het moment dat ik, dankzij juf Wiggers, leerde lezen en schrijven, wist ik dat ik schrijver wilde worden. 26 letters is alles wat iemand nodig heeft om een heel nieuwe wereld te kunnen scheppen waarin vervolgens anderen zich thuis kunnen voelen. Dat is de grote waarde van literatuur. De dichteres Ellen Deckwitz schreef daar onlangs in *NRC Handelsblad* een mooie column over. Deckwitz schreef: "In literatuur is er ruimte voor gebeurtenissen en gevoelens waar je het met je familie en leeftijdgenoten niet zo makkelijk over hebt, maar die, als je ze wegstopt, kunnen gaan etteren. Het is zo'n opluchting als je in romans of poëzie zaken genoemd ziet die je eerder niet kon verwoorden en dus ook niet verwerken. Goddank, denk je, ik ben niet de enige, ik ben niet gek."

Het protestantisme, waartoe ook de gereformeerden behoren – al hebben ze daar veel kerkscheuringen voor over –, is een *talige* religieuze traditie. Anders dan veel andere schrijvers, zoals Maarten 't Hart of Jan Wolkers, heb ik nooit last van die traditie gehad. Ik ben weliswaar vertrouwd met het begrip schuld, maar ik heb nooit geleden onder de verhalen van een toornige God of de Apocalyps uit de Openbaring van Johannes. Ik heb mij eerder altijd getroost gevoeld door de Bijbelse verhalen over feilbare mensen die ondanks de keuzes die ze maken en die soms verkeerd uitpakken toch mogen vertrouwen op een vorm van genade. Het verhaal van de verloren zoon bijvoorbeeld. Genade, dat is het mooiste woord dat ik uit mijn kerkelijke kindertijd herinner. Mijn zussen en broer hadden het er onlangs nog over. *Genade zij u, en vrede*. Het zijn de woorden waarmee de dominee elke zondag de gemeente begroet. Hoezeer hebben wij die woorden ook nu nog nodig.

Het verhaal van de blinde Bartimeüs is, zoals veel verhalen uit de Bijbel, een wonderlijk verhaal. Het gaat over een gebedsgenezing, Jezus laat de blinde man weer zien. Daar geloofde ik als kind al niet in. Net zomin als ik geloofde dat er echt een God bestond die alles en iedereen zou hebben gemaakt, naar zijn evenbeeld, en dat ook nog met een bepaald

doel. Ik had als kind al te veel verdriet gezien om te geloven dat er een plan achter dit leven zit, dat alles wat je meemaakt een bedoeling heeft of een hoger doel dient. Maar die overtuiging weerhield me niet te houden van de verhalen. Ook niet toen ik ouder werd. In mijn pubertijd verhuisden wij naar Arnhem waar ik met mijn moeder af en toe naar de Eglise Wallone ging. Inderdaad, de Waalse kerk, waar we vandaag ook zitten. Dat is dus niet voor niets.

Mijn liefde voor verhalen en taal lag ten grondslag aan mijn keuze voor de studie Nederlandse taal- en letterkunde. Dat ik was gevormd in het protestantisme kwam daarbij goed van pas. Ik herinner mij goed een college van Jan Fontijn, de grote Van Eeden-biograaf, die les gaf over het naturalisme. We bespraken de bekendste roman van Frederik van Eeden, *Van de koele meren des doods*, die begint met de woorden: "De geschiedenis van een vrouw. Hoe zij zocht de koele meren des Doods, waar verlossing is en hoe zij die vond." Fontijn vroeg aan de studenten waar die woorden vandaan kwamen. Niemand die het wist of zich uit durfde te spreken. Fontijn werd boos en riep: 'Dit soort kennis moeten jullie echt paraat hebben. Van Eeden refereert hier aan psalm 14 uit de Bijbel.' Waarop ik zei: 'Het is psalm 23.'

Op dit moment is er een groot tekort aan leraren Nederlands op middelbare scholen, maar in mijn studiejaren, de late jaren tachtig en begin jaren negentig, was de werkloosheid groot. Om die reden ging ik in 1988 naast Nederlands rechten studeren. Mijn moeder was rechter. Ook die keuze was dus niet voor niets.

Rechten is een *talig* vak. Maar het is ook een mathematisch vak. Als A, dan B, dan C. Met die logica heb ik eigenlijk nooit zoveel gehad. Ik stelde bij een vak als burgerlijk procesrecht altijd de vraag waarom het zus of zo was geregeld en het antwoord op die vraag kwam zelden verder dan: omdat het in de wet staat. Dat vond ik een onbevredigend antwoord. En dat vind ik eigenlijk nog steeds. Ik heb altijd gestreden met die wet en ik heb een ambivalente houding ten opzichte van wat het recht vermag. Het is niet voor niets dat ik nooit een togaberoep heb uitgeoefend. Dat ik desondanks toch de studie rechten heb voltooid, heeft weer met die protestantse achtergrond te maken. Plichtsbesef, afmaken waar je aan begonnen bent en woekeren met je talenten horen daar wel bij.

De combinatie tussen Nederlands en rechten zorgde ervoor dat ik ondanks de slechte arbeidsmarkt op dat moment toch iets van een loopbaan heb kunnen plaveien. Ik ben gaan schrijven over het recht en juristen. In de 25 jaar dat ik als freelance journalist actief was, heb ik zeker 1500 juristen gesproken. Ik observeerde rechters tijdens zittingen, ik beschreef hoe het OM keuzes maakt tussen zorg en dwang, ik vroeg aan advocaten waarom ze eigenlijk liever iets anders waren geworden (journalist bijvoorbeeld, of schrijver). Een heel enkele keer leidde zo'n interview tot een vriendschap. Daarbij speelde altijd de wederzijdse liefde voor de taal en de literatuur een rol. Een enkele advocaat, zoals mijn alleroudeste vriend uit Almelo, publiceerde zelfs een dichtbundel.

Eenmaal vijftig geworden, met drie opgroeiende dochters thuis, liep mijn weg als journalist dood. Ik had het gevoel alles al een keer beschreven te hebben en stuitte bovendien op de grenzen van de werkelijkheid waarin het woord inmiddels een heel andere betekenis had gekregen dan in mijn jeugd. De behoefte aan verhalen is niet wezenlijk aangetast, denk ik, maar de vorm waarin ze worden gegoten is wel echt veranderd. Internet heeft onze wereld fundamenteel verrijkt en verarmt tegelijkertijd. Denk ook aan media als Netflix, TikTok en Instagram. Ik ben al blij als ik vier *likes* krijg, maar daarmee zet je je zelf als schrijvend journalist tegenwoordig niet echt als merk in de markt. Onder druk van die veranderende realiteit werden mijn financiële verdiensten steeds kleiner en taande mijn nieuwsgierigheid, de bron waaruit ik tot dan toe steeds had kunnen putten. Om die impasse te doorbreken, zocht ik naar een andere bron, de oudste die ik in mijn eigen levensverhaal kon vinden en die ontsproot in de Pniëlkerk. Zo kwam ik terecht bij religiewetenschappen in Nijmegen.

Het bleek een goede keuze. Al tijdens het eerste college werd ik geconfronteerd met het feit dat mijn persoonlijke opvatting over religie, gevormd in dat hele kleine, specifieke uithoekje van het Westerse protestantisme, volstrekt onvoldoende was om de volheid en veelheid (en ook vaak absurditeit) van religieuze verhalen te doorgronden. Dat Jezus over water loopt, is er niets bij. Ik hoorde verhalen over de vierde Boeddha, Siddhartha Gautama, die na tien maanden zwangerschap in Lumbini wordt geboren uit de heup van zijn moeder Maya, nadat zij heeft gedroomd over een witte olifant waarop de god Inra rijdt, de god van de regen. Ik verwierf kennis van de Joodse geschiedenis, zoals het verhaal van Juda de Makkabeër die eigenlijk niets anders dan een verzetsstrijder was en in 164 voor onze jaartelling de tempel in Jerusalem heroverde op de Romeinen waarna er een oliekruik acht

dagen bleef branden; het verhaal van Chanoeka. Ik leerde hoe Mohammed, een ongeletterde man, rond het jaar 610 de berg Hira beklom en onderweg bomen en stenen hoorde spreken, net voordat hij via de aartsengel Ibril de openbaring van de Koran kreeg. En ik kreeg het, voor een protestant nogal confronterende inzicht dat het christendom niet begint rond de tijd dat Maarten Luther in Wittenberg 95 stellingen aan de deur van de slotkapel nagelt, maar dat daar meer dan 1500 jaar geschiedenis aan vooraf gaat, gevuld met schitterde verhalen over het geloof dat we nu katholiek noemen en dat essentieel is geweest voor de ontwikkeling van Europa.

Maar wat mij vooral trof in al die verhalen uit al die verschillende religieuze tradities waren de overeenkomsten in thematiek en verhaallijnen. In de Thora en het Oude testament wordt bijvoorbeeld beschreven hoe Noach een ark bouwt en planten en dieren inscheept om de zondvloed te kunnen overleven. Een van de incarnaties van de hindoeïstische god Vishnu is Matsya, de vis, die de man die hem heeft gered (Manu) waarschuwt voor een grote vloed en hem adviseert een boot te bouwen en zaden en dieren mee te nemen. Of neem het verhaal van Krishna, het achtste kind van Devaki, van wie wordt gezegd dat hij zijn oom, kroonprins Kamsa, zal doden. Als Kamsa dat hoort, laat hij alle pasgeboren jongetjes vermoorden. Dat doet onmiddellijk denken aan de kindermoord van koning Herodes in het Nieuwe Testament die bang was dat een nieuwgeboren koning uiteindelijk zijn plaats zou innemen. Die nieuwgeborene was Jezus.

Zo zijn er, ondanks de grote verschillen, ook tal van overeenkomsten in de verhalen die aan de grote religieuze tradities ten grondslag liggen. In al die vertellingen gaat het over mensen, hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze elkaar schade berokkenen, oorlog voeren en elkaar bedriegen, maar ook hoe ze zich met elkaar en het lot kunnen verzoenen, hoe ze tot inkeer komen en vertrouwen leren herwinnen, hoe ze genade kunnen vinden en vrede.

Daarover gaat deze bundel die ik hier vandaag aan jullie mag presenteren. Het is een bundel over leven en dood, trouw, overspel, waarheid en leugen, wraak en verzoening, de ander en ik. Gedichten die zijn geïnspireerd door de vertellingen uit het boeddhisme, hindoeïsme, jodendom, christendom en islam, maar die tegelijk hedendaagse observaties zijn van wat mensen verlangen en verliezen.

Poëzie leent zich bij uitstek om aan dit soort grote thema's vorm te geven. Omdat gedichten aan de ene kant zeer persoonlijk zijn en aan de andere kant juist raken aan

universele gevoelens en gedachten. De dichteres Vasalis schreef niet voor niets: “Het is een schijnbare paradox: wie zichzelf het nauwkeurigste beschrijft, beschrijft allen.” Toen ik dat las, dacht ik terug aan het moment dat ik met mijn nicht Eef haar mondeling examen Nederlands voorbereidde. Zij had een aantal gedichten van Hesther Knibbe geselecteerd en begreep niet goed wat ze daarover moest vertellen. We hebben toen een paar van die gedichten hardop voorgelezen en ik vroeg aan mijn nichtje de woorden te benoemen die haar opvielen, omdat ze vaker voorkwamen. Aarde was zo’n woord. Vader. En, vooral, moeder. Opeens sperde ze haar grote bruine ogen open en zei ze: ‘Maar dat gaat over mij’.

‘En dat is poëzie,’ zei ik toen.

Deze bundel gaat dus niet over mij, maar over jullie. Want zoals jullie hier vandaag zitten dragen jullie allemaal die verhalen en ervaringen mee die ons tot mensen maken. Er zijn hier vandaag mensen die wortelen in of zich verwant voelen aan religieuze tradities als de islam, het jodendom, het boeddhisme of het christendom (protestant en katholiek). Maar ook zij die daar geen enkele affiniteit mee hebben, zullen zich kunnen herkennen in het verlangen naar en het verlies van de liefde, het verzet tegen en de vergeving van geschonden vertrouwen en uiteindelijk de overgave aan en de verzoening met de eindigheid van dit bestaan. Dat hoop ik natuurlijk, dat de lezer van deze bundel ergens wordt geraakt en denkt: Goddank, ik ben niet de enige. Precies zoals Deckwitz dat beschreef.

\*

Op 8 februari 2018 noteerde ik in mijn collegedictaat tijdens het college boeddhisme: “De boeddha stapt in de voetsporen van eerdere boeddha’s. Hij gaat dus het pad van zijn voorgangers. De voetstappen staan in elkaar, ze gaan elkaars pad.” De titel van deze bundel, *De Dingen*, ontleende ik aan woorden van mijn schoonvader, Date van der Zaag. “Een eik van gerechtigheid”, zoals iemand hem noemde. Inderdaad, gereformeerd en volgens zijn zoon Benno soms wat star. Maar hij was ook nieuwsgierig en hield niet van smalltalk. Liever sprak hij over dingen die er volgens hem echt toe deden. *De dingen*. Met deze bundel stap ik zo in zijn voetsporen.

Op het grafschrift van mijn eigen vader staan de woorden “geborgen in de geschiedenis”. Die woorden komen in deze bundel een paar keer terug. En zo voel ik mij vandaag, te midden van jullie, in deze prachtige Waalse kerk, in de stad waar mijn dochters zijn geboren

aan wie ik deze bundel heb opgedragen. Met deze bundel stap ik als het ware in de voetsporen van mijn voorouders, maar hoop ik ook ruimte te geven aan de voeten van anderen en zij die na ons komen.

\*

Dat deze bundel er is, dank ik aan twee mensen in het bijzonder: ten eerste Peter Nijssen, mijn redacteur bij de Arbeiderspers die opnieuw het vertrouwen had dat dit boek er moest komen, terwijl hij net zo goed als ik weet dat wij in zo'n beetje het meest gesecculariseerde land ter wereld leven en het woord God niet meteen garant staat voor lovende recensies. Ik ben hem heel dankbaar.

En dan Paul van der Velde, hoogleraar vergelijkende godsdienstwetenschap met als speciale leeropdracht Aziatische religies. Bij hem volgde ik de colleges boeddhisme en hindoeïsme. Ter afronding van het vak boeddhisme moesten we van hem niet alleen tentamen doen, maar ook een essay of iets vergelijkbaars schrijven. Daarbij drukte hij ons studenten op het hart er vooral geen academisch discours van te maken. In een academisch klimaat waar het, net als in de hele maatschappij, steeds meer gaat om verantwoording afleggen in plaats van verantwoordelijkheid nemen, durfde hij het aan ons te stimuleren tot echt nadenken en oprechte creativiteit. Ik schreef acht gedichten, die ik het achtvoudige pad noemde. Daarmee was het zaadje geplant dat vier jaar later uitbotte tot deze bundel. Onder leiding van Paul heb ik in 2019 samen met een twintigtal andere, veelal jonge studenten een studiereis naar Nepal gemaakt. Op de geboortegrond van de boeddha in Lumbini hebben wij vervolgens samen een Brabantse carnavalskraker gezongen over de linga van Shiva. Daarmee werd onze vriendschap bezegeld.

Het is een grote eer dat Paul van der Velde vandaag het eerste exemplaar van *De Dingen* in ontvangst wil nemen.